

คุณธรรมที่พึงประสงค์ของครูตามหลักพระพุทธศาสนา Desirable Virtues of Teachers in Buddhism

¹พระมหาถวิล กल्याณธมฺโม (สมตฺว)

Phramaha Thawin Kalayanadhammo (Sontua)

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

Graduate School, Mahachulalongkornrajavidyalaya University

พระมหามหวินทร์ ปุริสุตฺตโม

Phramaha Makhawin Purisuttamo

มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย Mahamakut Buddhist University

¹Corresponding author email: thawin.som@mcu.ac.th

Received: December 15, 2020; **Revised:** December 30, 2020; **Accepted:** December 30, 2020

บทคัดย่อ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อแนวคิดเรื่องครูและเพื่อศึกษาคุณธรรมที่พึงประสงค์ของครูในสังคมไทยตามหลักพระพุทธศาสนา โดยใช้การศึกษาจากเอกสาร หนังสือและบทความที่เกี่ยวข้อง ผลการศึกษาพบว่า ครูในพระพุทธศาสนาพิจารณาถึงบุคคลที่มีองค์ประกอบทั้งภายนอกและภายในประกอบกัน โดยภายนอก ครู นั้นต้องมีบุคลิกลักษณะที่สังคมเชื่อถือคือ ประกอบอาชีพสุจริต และองค์ประกอบภายในนั้นจะต้องเป็นมีคุณธรรมที่ถูกยกย่องผ่านบุคคลต่างๆ ทางสังคมว่าน่าเชื่อถือ เป็นที่ยกย่องของศิษย์และคนทั่วไป ส่วนคุณธรรมที่ครูควรมีนั้น ประกอบด้วยองค์ประกอบภายนอกและภายใน องค์ประกอบภายนอกประกอบด้วย สัปปุริสธรรม 7 และองค์ประกอบภายในประกอบด้วยกัลยาณมิตรธรรม 7 ประการ หลักอิทธิบาท 4 หลักพรหมวิหาร 4 และต้องหลีกเลี่ยงอคติ 4 ประการ ซึ่งจากข้อพิจารณานี้จะพบว่าคุณธรรมของครูที่พึงปรารถนาในพระพุทธศาสนา

คำสำคัญ: ครู, ครูที่พึงประสงค์, พระพุทธศาสนา

Abstract

This article entitled to study the concept of teacher, to analyze the virtues of Thai Teachers according to Buddhism. This is a qualitative research done by studying academic documents. In the research, it was found that a teacher in Buddhism considers a person who has both external and internal elements. In

this one, the teacher must have characteristics that society is trusting, ie, occupation honesty. In the other, the one must be a virtue that is exalted through various people. Socially as reliable It is exalted by disciples and ordinary people. The virtues that teachers should have consist of external and internal elements. The external component consists of 7 Sapphurasadharma and the internal element consists of the Seven Kalaayanamittadham, 4 Ittipatha, 4 Brahmavihara, and the 4 Akati must be avoided, which from this consideration will be found that the morality of the teacher is desirable in Buddhism.

Keywords: Teacher, desirable teacher, Buddhism

บทนำ

สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี พระราชทานพระราชดำรัสเนื่องในโอกาสพิธีเปิดงานวันครู ประจำปี 2545 ณ หอประชุมคุรุสภา วันที่ 16 มกราคม 2545 ความว่า “ครู เป็นบุคคลที่ควรแก่การเคารพยกย่องและเชิดชูให้เป็นผู้มีพระคุณ เสมอเหมือนบิดามารดา แต่โบราณกาลในฐานะเป็นผู้ประสาทวิชาความรู้และชี้แนะแนวทางการดำเนินชีวิต ปัจจุบันแม้โลกจะเจริญก้าวหน้าไปอย่างไม่หยุดยั้ง เทคโนโลยีเข้ามามีบทบาทเกี่ยวข้องกับการศึกษามากขึ้นเป็นลำดับ ครูก็ยังคงมีความสำคัญไม่เสื่อมคลาย เพราะนอกจากครูจะถ่ายทอดความรู้ด้านวิชาการอันเป็นเครื่องมือที่จะใช้ในการประกอบอาชีพแล้ว ครูยังมีหน้าที่สำคัญ คือ ชี้แนะให้เยาวชนรู้จักเลือกสรรสิ่งที่จะเป็นประโยชน์แก่การพัฒนาตนเอง และปลูกฝังความคิดที่ดีงามสร้างสรรค์ เป็นพื้นฐานให้เยาวชนเติบโตขึ้นเป็นคนดี มีคุณธรรม มีความสามารถที่จะเป็นที่พึ่งของตน ของครอบครัว ขยายไปถึงชุมชนได้ ผู้ที่ประกอบอาชีพครูจึงควรจะมีใจได้ว่าตนมีส่วนสำคัญในการสร้างคนให้มีคุณภาพและเป็นการกำลังที่แข็งแกร่งของประเทศชาติ” (สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี, 2545: 1)

จากพระราชดำรัสข้างต้นจะเห็นได้ว่า ครูต้องเป็นบุคคลที่ทำหน้าที่ด้วยใจรัก รักที่จะเป็นครู รักที่จะสอนสั่งอบรมเด็กและเยาวชน การเป็นครูได้นั้นต้องทุ่มเทเสียสละกำลังกาย กำลังสติปัญญา เพื่อที่จะสั่งสอนอบรมขัดเกลาเยาวชนให้เป็นคนดี ครูที่ดีต้องรู้จักวิชาที่สอน และรู้จักบุคคลที่จะสอน คือ ต้องเข้าถึงสภาพแวดล้อม เข้าถึงจิตใจของคนที่จะสั่งสอน ดังเช่นพระพุทธองค์ทรงตรวจดูบุคคลที่พระองค์จะไปสอน และทรงสอนด้วยใจรัก แม้ว่าคนที่พระองค์จะสอนนั้นมีมานะ ทิฐิ มีอารมณ์ไหนๆ พระองค์ก็ทรงสอนด้วยความเมตตาเสมอ เพราะพระองค์ทรงมีพระกรุณาธิคุณต่อสัตว์โลก พระพุทธเจ้าไม่ทรงอวดตนว่าพระองค์เก่ง พระองค์ดี และพระองค์ทรงไม่นินทาว่าร้ายใครๆ แม้ว่าคนๆ นั้นจะเคยนิทาว่าร้ายพระองค์ พระพุทธเจ้าทรงเป็นครูที่ยอดเยี่ยม ดังในพระบาลีมีบทพุทธคุณว่า “สตถา เทวมนุสฺสานิ” (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่มที่ 4 ข้อที่ 55 หน้าที่ 65) หมายถึง พระศาสดาของเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย

และมีพระคุณว่า “อนุตตรโร ปุริสทมมสารถิ” เป็นสารถิฝึกผู้ที่ควรฝึกได้อย่างยอดเยี่ยม (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่มที่ 5 ข้อที่ 298 หน้าที่ 124) เมื่อพระพุทธองค์เสด็จดับขันธปรินิพพานแล้ว ผู้ที่ทำหน้าที่สั่งสอนอบรมคือพระสงฆ์สาวกของพระพุทธองค์ ได้เผยแผ่พระพุทธศาสนามาจนถึงปัจจุบัน ถ้าจะกล่าวถึงคุณธรรมที่พึงประสงค์ของครูในสังคมไทยตามหลักพระพุทธศาสนาแล้ว ครูควรมีความประพฤติตามรอยพระพุทธองค์

ข้อพิจารณาข้างต้นสะท้อนให้เห็นบุคลากรที่สำคัญในการพัฒนานุชนั้นคือครู เช่นเดียวกับการที่พระพุทธศาสนายืนยันถึงความเป็นผู้มีมิตรดี มีสหายดี มีเพื่อนดี เป็นพรหมจรรย์ทั้งหมด (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่มที่ 19 ข้อที่ 2 หน้าที่ 3) แต่กับสถานการณ์ปัจจุบันที่ทำให้เกิดข้อพิจารณาถึงลักษณะของครูที่เชื่อมโยงกับสังคมที่เปลี่ยนแปลงไปนั้นทำให้เกิดข้อวาทการศึกษาที่ครูประพฤติไม่ดี กลายเป็นความดูแลทางสังคม เช่นเดียวกับข้อพิจารณาเรื่องดังกล่าวนี้ในสมัยพุทธกาลที่ว่า สมณะหรือพราหมณ์ในโลกนี้จะพึงบรรลुकุศลธรรม เมื่อบรรลุลแล้ว ไม่ควรสอนคนอื่น เพราะไม่มีผู้รับคำสอนใดจะช่วยผู้สอนได้ เปรียบเหมือนบุคคลผู้ตัดเครื่องจองจำเก่าออกแล้ว สร้างเครื่องจองจำใหม่ขึ้นมาแทน (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่มที่ 9 ข้อ 508 หน้า 223) ซึ่งลักษณะดังกล่าวนี้อาจโยงกับการมองว่าครูคือผู้ขายความรู้ไม่ได้มีคุณธรรมใดๆ ทั้งสิ้น ซึ่งทำให้ครูนั้นเป็นเพียงแค่ผู้รับจ้างสอน ไม่ได้เป็นต้นแบบในแง่ที่ถูกยกย่องและเป็นต้นแบบอย่างแท้จริง

จากหลักการข้างต้นจึงเป็นที่มาของการเขียนบทความนี้เพื่อนำเสนอแนวคิดเรื่องครูและคุณธรรมที่พึงประสงค์ของครูตามหลักพระพุทธศาสนาต่อไป

แนวคิดเรื่องครูในพระพุทธศาสนา

ครู มาจากศัพท์ว่า สตุถุ และใช้คำว่า อาจารย์ แปลว่า ผู้ประพฤติเอื้อเฟื้อ ใช้เกี่ยวข้องกับการดูแลลูกศิษย์ เมื่อกล่าวถึงคำว่า ครู นั้นคือ ผู้สั่งสอนวิชาความรู้ ซึ่งเป็นคำที่ใช้เรียกนำหน้าชื่อบุคคล เพื่อแสดงความยกย่องว่ามีความรู้ในทางใดทางหนึ่ง อาชีพครูเป็นอาชีพที่สังคมให้การยกย่องเชิดชู ให้ความเคารพผู้ที่เป็นครู จึงมีการกำหนดวันไหว้ครูขึ้น เพื่อให้ลูกศิษย์ทั้งหลายได้รำลึกถึงคุณครูบาอาจารย์ที่ได้ประสิทธิ์ประสาทวิชาความรู้ ไม่ว่าจะเป็นการสอนหรือการถ่ายทอดวิชาความรู้ในรูปแบบและวิธีการต่างๆ ก็เพียงเพื่อให้ลูกศิษย์ได้รับในความรู้นั้นๆ อย่างเต็มที่ อาชีพครูเป็นอาชีพที่ต้องเป็นผู้ที่มีความรับผิดชอบสูง ต้องมีความอดทนสูง ต้องมีความรัก ความเมตตาต่อศิษย์ ในการอบรมขัดเกลาลูกศิษย์ให้ได้รับความรู้ เพื่อให้ได้นำความรู้ นั้นมาประกอบอาชีพในการเลี้ยงชีพและเป็นคนดีของสังคม

ความหมายของครูในพระพุทธศาสนา จะตรงกับคำว่า “ครู หมายถึง นำเคารพ ด้วยความประพฤตินักแน่นเป็นที่พึ่งที่อาศัย ซึ่งเป็นข้อหนึ่งของ กัลยาณมิตร ที่แปลว่า มิตรที่ดีงาม” (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), 2556: 276)

ดังนั้น การเป็นครูที่ดีในพระพุทธศาสนา ก็คือ การเป็นมิตรที่ดี ที่คอยเป็นที่ปรึกษาให้คำแนะนำต่างๆ ให้แก่ศิษย์ ให้ศิษย์ได้มีความคิดและการประพฤติตนไปในทางที่ดีที่ถูกต้อง ครูจึงต้องเป็นผู้ที่มีคุณธรรมและจริยธรรมที่ดีงาม เป็นที่นำเคารพยกย่อง เป็นแบบอย่างที่ดีให้แก่ศิษย์

ส่วนครูนั้นในพระพุทธศาสนาได้แบ่งลักษณะออกเป็น 4 ประเภทคือ

1. ครูที่ยังไม่บรรลุนิพพานและพยายามสอนให้เขาเชื่อ คือ ศาสดาบางคนในโลกนี้ออกจากเรือนไปบวชเป็นบรรพชิตยังไม่บรรลุจุดมุ่งหมายแห่งความเป็นสมณะ ทั้งที่ยังไม่ได้บรรลุจุดมุ่งหมายแห่งความเป็นสมณะแต่กลับแสดงธรรมสอนสาวกว่า ‘เรื่องนี้มีเพื่อประโยชน์และเพื่อความสุขแก่พวกท่าน’ สาวกของเขาจึงไม่ตั้งใจฟัง ไม่ตั้งใจเพื่อจะรู้ และหลีกเลี่ยงที่จะประพฤติตามคำสั่งสอน เขาสมควรถูกทักท้วงว่า ‘ท่านออกจากเรือนไปบวชเป็นบรรพชิตยังไม่บรรลุจุดมุ่งหมายแห่งความเป็นสมณะ ทั้งที่ยังไม่ได้บรรลุจุดมุ่งหมาย แห่งความเป็นสมณะแต่กลับแสดงธรรมสอนสาวกว่า เรื่องนี้มีเพื่อประโยชน์และเพื่อความสุขแก่พวกท่าน สาวกของท่านจึงไม่ตั้งใจฟัง ไม่ตั้งใจเพื่อจะรู้ และหลีกเลี่ยงที่จะประพฤติตามคำสั่งสอน เปรียบเหมือนบุรุษที่ประชิดตัวสตรีผู้กำลังถอยหนี หรือเปรียบเหมือนบุรุษสวมกอดสตรีที่หันหลังให้ ข้ออุปไมยนี้ก็เช่นกัน เราเรียกข้อเปรียบเทียบอย่างนี้ว่า เป็นความโลภอันชั่วร้าย เพราะไม่มีผู้รับคำสอนใดจะช่วยผู้สอนได้’ นี่คือ ศาสดาประเภทที่ 1 ซึ่งสมควรถูกทักท้วง ทั้งการทักท้วงของผู้ทักท้วง ศาสดาประเภทนี้ก็จัดว่าจริงแท้ เป็นธรรม ไม่มีโทษ

2. ครูที่ยังไม่บรรลุนิพพานและสอนจนเขาเชื่อ คือ ศาสดาบางคนในโลกนี้ออกจากเรือนไปบวชเป็นบรรพชิตยังไม่บรรลุจุดมุ่งหมายแห่งความเป็นสมณะ ทั้งที่ยังไม่ได้บรรลุจุดมุ่งหมายแห่งความเป็นสมณะแต่กลับแสดงธรรมสอนสาวกว่า ‘เรื่องนี้มีเพื่อประโยชน์และเพื่อความสุขแก่พวกท่าน’ สาวกของเขาก็ตั้งใจฟัง ตั้งใจเพื่อจะรู้ และไม่หลีกเลี่ยงที่จะประพฤติตามคำสั่งสอน เขาสมควรถูกทักท้วงว่า ‘ท่านออกจากเรือนไปบวชเป็นบรรพชิตยังไม่บรรลุจุดมุ่งหมายแห่งความเป็นสมณะ ทั้งที่ยังไม่ได้บรรลุจุดมุ่งหมายแห่งความเป็นสมณะแต่กลับแสดงธรรมสอนสาวกว่า เรื่องนี้มีเพื่อประโยชน์และเพื่อความสุขแก่พวกท่าน สาวกของท่านก็ตั้งใจฟัง ตั้งใจเพื่อจะรู้ และไม่หลีกเลี่ยงที่จะประพฤติตามคำสั่งสอน เปรียบเหมือนคนผู้ละเลนาของตน เข้าใจนาของผู้อื่นว่าเป็นที่อันตนควรบำรุง ข้ออุปไมยนี้ก็เช่นเดียวกัน เราเรียกข้อเปรียบเทียบอย่างนี้ว่าเป็นความโลภอันชั่วร้าย เพราะไม่มีผู้รับคำสอนใดจะช่วยผู้สอนได้’ นี่คือ ศาสดาประเภทที่ 2 ซึ่ง

สมควรถูกหักท้วง ทั้งการหักท้วงของผู้หักท้วงศาสนาประเภทนี้ก็จัดว่าจริงแท้ เป็นธรรม ไม่มีโทษ

3. ครูที่บรรลุดมฺหาและพยายามสอนให้เขาเชื่อ ศาสดาบางคนในโลกนี้ออกจากเรือนไปบวชเป็นบรรพชิตได้บรรลุดมฺหาแห่งความเป็นสมณะ ครั้นบรรลุดมฺหาแห่งความเป็นสมณะแล้วก็แสดงธรรมสอนสาวกว่า ‘เรื่องนี้มีเพื่อประโยชน์และเพื่อความสุขแก่พวกท่าน’ แต่สาวกของเขากลับไม่ตั้งใจฟัง ไม่ตั้งใจเพื่อจะรู้ และยังมีภัยที่จะประทุติตามคำสั่งสอน เขาสมควรถูกหักท้วงว่า ‘ท่านออกจากเรือนไปบวชเป็นบรรพชิตได้บรรลุดมฺหาแห่งความเป็นสมณะ ครั้นบรรลุดมฺหาแห่งความเป็นสมณะแล้วก็แสดงธรรมสอนสาวกว่า เรื่องนี้มีเพื่อประโยชน์และเพื่อความสุขแก่พวกท่าน แต่สาวกของท่านกลับไม่ตั้งใจฟัง ไม่ตั้งใจเพื่อจะรู้ และยังมีภัยที่จะประทุติตามคำสั่งสอน เปรียบเหมือนบุคคลผู้ตัดเครื่องจองจำเก่าออกแล้ว สร้างเครื่องจองจำใหม่ขึ้นมาแทน เราเรียกข้อเปรียบเทียบอย่างนี้ว่า เป็นความโลภอันชั่วร้าย เพราะไม่มีผู้รับคำสอนใดจะช่วยผู้สอนได้’ นี่คือนิพพานประเภทที่ 3 ซึ่งสมควรถูกหักท้วง ทั้งการหักท้วงของผู้หักท้วงศาสนาประเภทนี้ก็จัดว่าจริงแท้ เป็นธรรม ไม่มีโทษ

4. ครูที่บรรลุและสอนจนเขาบรรลุตามได้ คือ ครูผู้เป็นพระ อรหันต์ ตรัสรู้ด้วยตนเอง โดยชอบ ภิกษุชื่อว่าสมบุรณ์ด้วยศีลเป็นอย่างนี้แล บรรลุปรุณฺณอยู่ ศาสดาที่สาวกได้บรรลุคุณวิเศษอันยอดเยี่ยมเห็นปานนี้ไม่สมควรถูกหักท้วง การหักท้วงของผู้หักท้วงศาสนาเห็นปานนี้ก็จัดว่าไม่จริง ไม่แท้ไม่เป็นธรรม มีโทษ (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่มที่ 9 ข้อ 508-516 หน้า 223-228)

จากข้อพิจารณาทั้ง 4 ข้อนี้จะพบว่า ครู 3 ประเภทแรกนั้นเป็นครูที่อาจถูกหักท้วงหรือโต้แย้งได้ ขณะที่ครูในแบบที่ 4 นั้นเป็นการกล่าวถึงครูที่ไม่ควรถูกหักท้วงทั้งในแง่คำสอนและการสอนให้คนปฏิบัติตามได้ ซึ่งลักษณะดังกล่าวของความเป็นครูในพระพุทธศาสนานั้นจึงเป็นการพิจารณาทั้งในแง่ความรู้และการสอนตามได้จริง ซึ่งข้อพิจารณาดังกล่าวสะท้อนให้เห็นว่าครู ในสมัยพุทธกาลนั้นเชื่อมโยงกับในทุกองค์ประกอบที่สังคมยกย่อง ดังข้อความในจกฺกีสสูตรที่ขยายให้เห็นครูในลักษณะดังต่อไปนี้

1) บุคลิกภายนอกของความเป็นครู ลักษณะภายนอกเป็นคุณสมบัติสำคัญในการขยายให้เห็นว่าบุคคลดังกล่าวเหมาะสมกับความเป็นครูแค่ไหน ดังจะเห็นได้จากการที่พราหมณ์สรรเสริญพระพุทธเจ้าถึงสภาพภายนอกว่า

ท่านพระสมณโคดมทรงเป็นผู้มีพระชาติกำเนิดดีทั้งฝ่ายพระชนนีและฝ่ายพระชนก ทรงถือปฏิสนธิบริสุทธิ์ดีตลอด 7 ขั้วบรรพบุรุษ ไม่มีใครจะคัดค้านตำหนิได้เพราะอ้างถึงชาติตระกูล ด้วยเหตุนี้ ท่านพระโคดมจึงไม่ควรเสด็จมาหาเรา เราต่างหากควรไปเข้าเฝ้าท่าน ท่านทั้งหลาย ได้ทราบว่ พระสมณโคดมทรงสละเงินทองมากมายทั้งที่ฝัง อยู่

ในพื้นที่ดินและในอากาศ ผนวกแล้ว พระสมณโคตมกำลังหนุ่มแน่นมีพระเกศาดำสนิท ทรงพระเจริญอยู่ในปฐมวัย เสด็จออกจากพระราชวัง ผนวกเป็นบรรพชิต เมื่อพระชนนีและพระชนกไม่ทรงปรารภณา (จะให้เสด็จออกผนวก) มีน้ำพระเนตรชุ่มพระพักตร์ทรงกันแสงอยู่ พระสมณโคตมทรงปลงพระเกศาและพระมัสสุ แล้วครองผ้ากาสาวพัสตร์ เสด็จออกจากพระราชวังผนวกเป็นบรรพชิต พระสมณโคตมมีพระรูปร่างงาม น่าดู น่าเลื่อมใส มีพระฉวีวรรณผุดผ่องยิ่งนักดุจพรหม มีพระวรกายดุจพรหม โอกาสที่จะได้พบเห็นยากนัก (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่มที่ 13 ข้อ 425 หน้า 534-535)

2) บุคลิกของการเป็นผู้มีคุณธรรม ลักษณะอีกประการหนึ่งของครูคือการระบุให้เห็นว่าบุคคลนั้นมีคุณธรรมที่เป็นที่ยอมรับของสังคมยุคนั้นว่า เป็นไปในลักษณะที่ทำให้เข้าใจได้ชัดเจนขึ้นว่า ครูนั้นต้องมีความประพฤติที่ทำให้เชื่อมั่นได้ว่าเป็นคนมีคุณธรรม ดังข้อความที่พราหมณ์กล่าวถึงพระพุทธเจ้าว่า

พระสมณโคตมทรงมีริยศีล มีศีลที่เป็นกุศล ประกอบด้วยศีลที่เป็นกุศล ฯลฯ มีพระวาจาไพเราะสุภาพ ประกอบด้วยถ้อยคำอ่อนหวานอย่างชาวเมือง นุ่มนวล เข้าใจง่าย ทรงเป็นอาจารย์และอาจารย์ของหมู่ชนมากมาย ทรงสันกามราคะ ไม่ประดับตกแต่ง ทรงเป็นกรรมวาที เป็นกิริยาว่าที่ ไม่ทรงมุ่งร้ายต่อพราหมณ์ ผนวกแล้วจากตระกูลสูง คือ ขัตติยตระกูลอันบริสุทธิ์ ผนวกแล้วจากตระกูลมั่งคั่ง มีทรัพย์มาก มีโอกาสมาก ฯลฯ ประชาชนต่างบ้านต่างเมืองพากันมาทูลถามปัญหาพระสมณโคตม ทวยเทพหลายพันองค์ถวายชีวิตขอถึงพระสมณโคตมเป็นที่พึ่ง พระสมณโคตมทรงมีกิตติศัพท์อันงามขจรไปอย่างนี้ว่า แม้เพราะเหตุนี้ พระผู้มีพระภาคพระองค์นั้น เป็นพระอรหันต์ เป็นพระพุทธเจ้า เป็นพระผู้มีพระภาค' พระสมณโคตมทรงประกอบด้วยลักษณะมหาบุรุษ 32 ประการพระเจ้าพิมพิสาร จอมทัพนคร พร้อมทั้งพระราชโอรสและพระมเหสี ทรงถวายชีวิตถึงพระสมณโคตมเป็นสรณะ พระเจ้าปเสนทิโกศลพร้อมทั้งพระราชโอรสและพระมเหสี ทรงถวายชีวิตถึงพระสมณโคตมเป็นสรณะ โปกขรสาติพราหมณ์พร้อมทั้งบุตรภรรยา ก็ได้ถวายชีวิตถึงพระสมณโคตมเป็นสรณะ พระสมณโคตมจึงจัดว่าเป็นแขกของเราที่พวกเราควรสักการะ เคารพ นับถือ บูชา (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่มที่ 13 ข้อ 425 หน้า 534-535)

ฉะนั้น ความเป็นครูในพระพุทธศาสนาจึงพิจารณาถึงบุคคลที่มีองค์ประกอบทั้งภายนอกและภายในประกอบกัน กล่าวโดยลักษณะภายนอกจะพบว่า ครู นั้นต้องมีบุคลิกลักษณะที่เชื่อมโยงกับหน้าที่ทางสังคมที่สังคมยกย่องกล่าวโดยทั่วไปคือประกอบอาชีพสุจริต ขณะที่องค์ประกอบภายในนั้นจะต้องเป็นมีคุณธรรมที่ถุกยกย่องผ่านบุคคลต่างๆ ทางสังคมว่าน่าเชื่อถือ ลักษณะดังกล่าวจะแสดงให้เห็นผ่านการเป็นที่เคารพศรัทธาของคนทั่วไป

เนื่องจากครูนั้นไม่ใช่แค่เป็นพี่น่านับถือของศิษย์ที่ตนเองสอนเท่านั้นแต่ต้องถูกยกย่องได้แม้แต่คนที่ได้ฟังคำสอนหรือได้ยินชื่อเท่านั้น

คุณธรรมสำหรับครูในพระพุทธศาสนา

คุณธรรมที่ครูควรมีและปฏิบัติตามในทางพระพุทธศาสนา ได้กล่าวถึงคุณสมบัติของครู ซึ่งเป็นคุณธรรมที่ครูควรมีและปฏิบัติตามไว้ในหลักธรรม โดยมุ่งเน้นไปที่คุณสมบัติทั้งภายนอกและภายใน อีกทั้งเรื่องที่ควรระมัดระวังไม่ให้เกิดในอาชีพครู ดังนี้

1. **คุณธรรมภายนอก** คุณธรรมภายนอกที่ทำให้สังคมยอมรับผู้เป็นครู คือหลักสัปปริสธรรม 7 ประการ คือ

1) อัมมัญญตา รู้หลักและรู้จักเหตุ คือ รู้หลักความจริงของธรรมชาติ รู้หลักการกฎเกณฑ์แบบแผน หน้าที่ ซึ่งจะเป็นเหตุให้กระทำการได้สำเร็จผลตามความมุ่งหมาย เช่น ภิกษุรู้ว่าหลักธรรมที่ตนจะต้องศึกษาและปฏิบัติคืออะไร มีอะไรบ้าง ผู้ปกครองรู้ธรรมของผู้ปกครอง คือรู้หลักการปกครอง

2) อัตถัญญตา รู้ความมุ่งหมายและรู้จักผล คือ รู้ความหมายและความมุ่งหมายของหลักธรรม หรือหลักการ กฎเกณฑ์ หน้าที่ รู้ผลที่ประสงค์ของกิจที่จะกระทำ เช่น ภิกษุรู้ว่าธรรมที่ตนศึกษาและปฏิบัตินั้นๆ มีความหมายและความมุ่งหมายอย่างไร ตลอดจนรู้จักประโยชน์ที่เป็นจุดหมายหรือสาระของชีวิต

3) อัตตัญญตา รู้จักตน คือ รู้ฐานะ ภาวะ เพศ กำลัง ความรู้ ความถนัด ความสามารถ และคุณธรรม เป็นต้น ของตน ตามเป็นจริง เพื่อประพฤติปฏิบัติได้เหมาะสม และให้เกิดผลดี เช่น ภิกษุรู้ว่าตนมีศรัทธา ศีล สุตะ จาคะ ปัญญา และปฏิภาณแค่ไหน

4) มัตตัญญตา รู้จักประมาณ คือรู้ความพอเหมาะพอดี เช่น รู้จักประมาณในการบริโภคอาหาร ในการใช้จ่ายทรัพย์ ภิกษุรู้จักประมาณในการรับบิณฑบาต 4 เป็นต้น

5) กาลัญญตา รู้จักกาล เช่น รู้ว่าเวลาไหน ควรทำอะไร รู้จักเวลาเรียน เวลาทำงาน เวลาพักผ่อน เป็นต้น

6) ปริสฺสัญญตา รู้จักชุมชน คือ รู้จักถิ่น รู้จักที่ชุมชน และชุมชน รู้จักมารยาท ระเบียบวินัย ขนบธรรมเนียมประเพณี และข้อควรรู้ควรปฏิบัติ ต่อชุมชนนั้นๆ

7) ปุคฺคลัญญตา รู้จักบุคคล คือ รู้ความแตกต่างระหว่างบุคคล โดยอหยาศัยความสามารถ และคุณธรรม เป็นต้น เพื่อปฏิบัติต่อผู้อื่นโดยถูกต้อง เช่นว่า ควรจะคบหรือไม่จะเกี่ยวข้อง จะใช้ จะยกย่อง จะตำหนิ หรือจะแนะนำสั่งสอนอย่างไร จึงจะได้ผลดี เป็นต้น (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), 2559: 570)

ก. เมตตา คือ ความรักใคร่ ความปรารถนาดี อยากให้เขามีสุข มีจิตอันแผ่ไมตรี และคิดทำประโยชน์แก่มนุษย์และสัตว์ทั่วหน้า

ข. กรุณา คือ ความสงสาร การคิดช่วยให้พ้นจากความทุกข์ทรมาน การใส่ใจในอันที่จะปลดเปลื้อง บำบัดความทุกข์ยากเดือดร้อนของปวงสัตว์

ค. มุทิตา คือ ความยินดี ในเมื่อผู้อื่นมีความสุขความเจริญก้าวหน้า มีจิตผ่องใสบันเทิง กอปรด้วยอาการแช่มชื่นเบิกบานอยู่เสมอ ต่อสัตว์ทั้งหลายผู้ดำรงในปกติสุข พลอยยินดีด้วยเมื่อเขาได้ดี มีความสุขเจริญงอกงามยิ่งๆ ขึ้นไป

ง. อุเบกขา คือ ความวางใจเป็นกลาง อันจะทำให้ดำรงอยู่ในธรรม ตามที่พิจารณาเห็นด้วยปัญญา คือ มีจิตเรียบตรง เทียงธรรม ไม่เอนเอียงด้วยความรักหรือความชัง พิจารณาเห็นกรรมที่สัตว์ได้กระทำแล้ว อันควรได้รับผลดีหรือผลชั่ว สมควรแก่เหตุอันตนได้ประกอบ สามารถวางเฉยสงบใจมองดูในเมื่อไม่มีกิจที่ควรทำ เพราะเขารับผิดชอบตนได้ดีแล้ว หรือเขาสมควรได้รับผลพลอันสมกับความรับผิดชอบของตน (พระไตรปิฎกเล่มที่ 35 ข้อที่ 683 หน้าที่ 433)

3. เรื่องที่ควรระมัดระวังไม่ให้เกิดขึ้นในอาชีพครู นอกจากคุณธรรมที่ครูควรมีแล้ว ในพระพุทธศาสนาก็ยังได้อธิบายถึง ธรรมที่ครูไม่ควรมีและไม่ควรปฏิบัติตามไว้ด้วยเช่นกัน ในอดีต 4 เป็นการอธิบายถึงความประพฤติกเล็ดคลอนไปจากธรรม 4 ประการ ได้แก่

1) ฉันทาคติ คือ ความลำเอียง เพราะความรัก ความชอบพอกัน

2) โทสาคติ คือ ความลำเอียง เพราะความพยายาบาท หรือเพราะความโกรธเกลียดชังกัน

3) โมหาคติ คือ ความลำเอียง เพราะความหลง ความเขลา หรือเพราะความสำคัญผิด

4) ภยาคติ คือ ความลำเอียง เพราะความกลัวภัยจะมาสู่ตนเอง หรือลำเอียงเพราะความเกรงกลัวอิทธิพลต่าง ๆ (พระไตรปิฎกเล่มที่ 21 ข้อที่ 17 หน้าที่ 29) บุคคลที่เป็นผู้นำผู้ปกครองคนหมู่มาก ตลอดจนครูอาจารย์ทั้งหลาย จึงควรพยายามสลัดตัดทิ้งความลำเอียงออกไปให้มากที่สุด จนกระทั่งสามารถทำได้อย่างหมดสิ้น

จากหลักการทั้งหมดดังกล่าวมา จะพบว่าคุณธรรมที่ครูควรมี ควรนำมายึดถือตามหลักพระพุทธศาสนา คือ สัปปุริสธรรม 7 ประการ กัลยาณมิตรธรรม 7 ประการ หลักอิทธิบาท 4 หลักพรหมวิหาร 4 เป็นต้น ซึ่งได้กล่าวในรายละเอียดมาแล้วในข้างต้น และสิ่งที่ครูไม่ควรมีคือ อดีต 4 ในหลักธรรมที่ได้ยกตัวอย่างมาทั้งหมดนี้ เป็นการแนะนำเพื่อให้ครูได้มีหลักธรรมคุณธรรมประจำใจ ให้เป็นหลักคุณธรรมที่พึงประสงค์ที่ครูควรมี เพื่อให้มีจิตใจมั่นคงแน่วแน่งในการทำงาน อีกทั้งการทำงานในหน้าที่ครู ครูมีหน้าที่ที่สำคัญ คือ ชี้แนะให้เยาวชนรู้จักเลือกสรรสิ่งที่จะเป็นประโยชน์แก่การพัฒนาตนเอง และปลูกฝังความคิดที่ดีงามสร้างสรรค์ เป็นพื้นฐาน

ให้เยาวชนเติบโตขึ้นเป็นคนดี มีคุณธรรม อาชีพครูเป็นอาชีพที่ต้องเป็นผู้ที่มีความรับผิดชอบสูง ต้องมีความอดทนสูง ต้องมีความรัก ความเมตตาต่อศิษย์ การจะเป็นครูที่ดีนั้นจะต้อง มีความรู้ดี สอนดี ความประพฤติดี รับผิดชอบต่อหน้าที่ดี มีบุคลิกภาพและมนุษยสัมพันธ์ ที่สำคัญที่สุด ครูที่ดีนั้นต้องเป็นผู้ที่ฝึกฝนและพัฒนาได้ โดยมีศรัทธา ความมุ่งมั่น และความรักในอาชีพครู ครูควรที่จะเป็นครูด้วยใจรัก มีความพร้อมในทุกๆ ด้านที่จะเป็นครู ประพฤติตัวดี วางตัวดี เอาใจใส่ และดูแลศิษย์ ปฏิบัติหน้าที่ด้วยจิตวิญญาณของความเป็นครู ให้สมกับการเป็นครูที่แท้ ดังคำที่กล่าวว่า ครูคือผู้ให้ ครูคือผู้เติมเต็ม ครูคือผู้มีเมตตา

บทสรุป

ความเป็นครูในพระพุทธศาสนาพิจารณาถึงบุคคลที่มีองค์ประกอบทั้งภายนอกและภายในประกอบกัน กล่าวโดยลักษณะภายนอกจะพบว่า ครู นั้นต้องมีบุคลิกลักษณะที่เชื่อมโยงกับหน้าที่ทางสังคมที่สังคมยกย่องกล่าวโดยทั่วไปคือประกอบอาชีพสุจริต ขณะที่ยังประกอบภายในนั้นจะต้องเป็นมีคุณธรรมที่ถูกยกย่องผ่านบุคคลต่างๆ ทางสังคมว่าน่าเชื่อถือ ลักษณะดังกล่าวจะแสดงให้เห็นผ่านการเป็นศิษย์ที่เคารพศรัทธาของคนทั่วไป เนื่องจากครูนั้นไม่ใช่แค่เป็นที่น่าเชื่อถือของศิษย์ที่ตนเองสอนเท่านั้นแต่ต้องถูกยกย่องได้แม้แต่คนที่ได้ฟังคำสอนหรือได้ยินชื่อเท่านั้น

ขณะที่คุณธรรมที่ครูควรมีนั้นประกอบด้วยองค์ประกอบภายนอกและภายใน องค์ประกอบภายนอกประกอบด้วย สัมปยุตธรรม 7 และองค์ประกอบภายในประกอบด้วย กัลยาณมิตรธรรม 7 ประการ หลักกิริยาบาท 4 หลักพรหมวิหาร 4 และต้องหลีกเลี่ยงอคติ 4 ประการ ซึ่งจากข้อพิจารณานี้จะพบว่าคุณธรรมของครูที่พึงปรารถนาในพระพุทธศาสนา

เอกสารอ้างอิง

เชาวลิต อามานนทชัย.(2544). “การปฏิรูปการศึกษา กับบทบาทและสถานภาพครู”.

ข้าราชการครู. 10 (3): 2.

สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี.(2545). “พระราชดำรัส ในพิธีเปิดงานวันครู ประจำปี 2545 ณ หอประชุมคุรุสภา วันที่ 16 มกราคม 2545”. วิทยาจารย์. 100. 15 (1): 1.

มหาวิทยาลัยราชภัฏวไลยอลงกรณ์. (2539). พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต). (2556). พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์. พิมพ์ครั้งที่ 21. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ผลิธรรม.

166 วารสาร มจร พุทธศาสตร์ปริทรรศน์ ปีที่ 4 ฉบับที่ 2 (กรกฎาคม – ธันวาคม 2563)

_____. (2556). **พุทธธรรม ฉบับปรับขยาย**. พิมพ์ครั้งที่ 46. กรุงเทพมหานคร:
สำนักพิมพ์ธรรมิก.

พระสุชุม สุขวฑฒโก (มัชฌิกานัง). (2559). “ลักษณะของครูที่ดี”, **ศึกษาศาสตร์ มมร.** 4 (1),
31.

